



אביב ערבי ביחסי ישראל עם שכנותיה

פרופ' אלי פודה*

המאמר [פורסם באתר דבר ראשון](#) ב-10 בדצמבר 2018

בימים האחרונים דומה כי מדינות ערביות ומוסלמיות מתחרות זו בזו בניסיונות החיזור אחר ישראל. בעקבות הידיעות על קשרים מודיעיניים מאחורי הקלעים שישיראל מקיימת עם ערב הסעודית, הוזמן ראש הממשלה נתניהו לביקור מתוקשר בעומאן. לאחר מכן הגיע נשיא צ'אד לישראל, ובמהלך הביקור גילה נתניהו כי מגעים מתקיימים גם עם סודן ובחריין. לצופה מהצד קשה לעקוב אחר ההתפתחויות המהירות ולהבין את הקשר – אם קיים – בין ההתפתחויות המתרחשות בזירות שונות של המזרח התיכון ואפריקה.

המתרחש לנגד עינינו הוא מימוש של תהליך שהחל לפני למעלה מעשור, כאשר ראש הממשלה, אריק שרון, הורה לראש המוסד, מאיר דגן, לחפש דרכים להדק קשרים עם מדינות ערב הסוניות שאינן מקיימות קשרים דיפלומטיים עם ישראל, וזאת מתוך מטרה ליצור חזית משותפת מול איראן השיעית, החותרת לפתח נשק גרעיני. העובדה שארה"ב כבשה את עיראק באפריל 2003, הפילה את משטרו של צדאם חוסיין והעלתה משטר שיעי חדש לשלטון, טרפה את מאזן הכוחות במפרץ לטובת איראן ולרעת מדינות המפרץ. השינוי האזורי בלט במיוחד במהלך מלחמת לבנון השנייה בקיץ 2006, כאשר מדינות ערב הסוניות במפרץ, ירדן ומצרים תקפו את ארגון החזבאללה השיעי – המקבל סיוע מאיראן – ובכך עמדו באופן לא פורמלי לצדה של ישראל במלחמה. מערכת הקשרים שהמוסד החל לטוות נמשכה בתקופתו של ראש הממשלה, אולמרט, אשר על פי פרסומים זרים פגש בכיר סעודי בירדן ב-2006. מסמכי וויקיליקס מהשנים 2008-2009 מלמדים, כי גורמים במוסד ובמשרד החוץ נפגשו עם בכירים במדינות המפרץ, כגון עומאן ובחריין, ויתכן אף במדינות נוספות.

מהפכות "האביב הערבי" שפרצו בדצמבר ב-2010 בתוניסיה והביאו להפלת משטרים ולמלחמות אזרחים יצרו תוהו ובוהו באזור ששירת היטב את תומכי האסלאם הקיצוני, כמו אל-קאעדה ודאע"ש. לאחר התייצבות המשטר במצרים בראשות סיס בינוי 2013, לא היסס המשטר החדש לבקש סיוע מישראל במלחמתו נגד לוחמי הטרור בסיני, אם במתן אישור להגדלת הכוח הצבאי המצרי בסיני, אם בחילופי מידע מודיעיני ואם בהפעלת מזל"טים. גם משטר המלוכה בירדן ששרד את הטלטלה נעזר בישראל בדרכים שונות על מנת לסייע לה להתמודד עם איומים נגד הממלכה מבפנים או מבחוץ, בעיקר מגורמי דאע"ש בעיראק ובסוריה.

חתימת הסכם הגרעין של החברות הקבועות של מועצת הביטחון+ גרמניה עם איראן ביולי 2015 בתקופת נשיאותו של אובמה העניקה חיזוק נוסף לברית הלא פורמאלית בין ישראל ומדינות ערב הסוניות. כל המדינות המאוימות על ידי איראן מצאו עצמן עתה בסירה אחת עם ישראל, אשר מייצגת את האינטרסים שלהם ברחבי העולם, כולל גם בקונגרס באמריקה.

עם כניסתו של טרמפ לבית הלבן בינואר 2017, ארה"ב שינתה את מדיניותה באופן משמעותי כלפי ערב הסעודית ומצרים. התפתחות זו העניקה רוח גבית לברית הלא כתובה שהתפתחה בין ישראל ומדינות ערב הסוניות מאז מחצית שנות ה-2000. יתרה מזו, העובדה שנתניהו הפך להיות "יקירה" של וושינגטון העלתה את מניותיה של ישראל בבירות רבות באזור. יש להבין, כי אחת הסיבות המרכזיות להצלחתה של ישראל ליצור בריתות באזור – החל מהכורדים, דרך ברית הפריפריה בשנות ה-60 עם איראן, תורכיה ואתיופיה – הייתה היכולת שלה לעשות שימוש בהשפעה של הלובי היהודי. אף כי צינור זה לא תמיד קצר הצלחה, דימויה של ישראל כמי שנהנית מהשפעה בארה"ב עשה את פעולתו. יש להניח כי שיקול זה שיחק תפקיד חשוב בהחלטתן של עומאן, צ'אד וסודן לשדרג את קשריהן. כך, למשל, נשיא סודן, בשיר, מנסה כבר כמה שנים

* פרופ' אלי פודה הוא חבר ועד מנהל במכון מיתוים ומרצה ללימודי המזרח התיכון באוניברסיטה העברית בירושלים. הוא כותב עתה מחקר על יחסיה החשאיים של ישראל עם מדינות האזור.

להסיר את ארצו מרשימת השמות של מדינות התומכות בטרור, ולשם כך אף שלח כוחות לסייע לסעודים בתימן, אולם עד כה ללא הועיל. עוד ב-2016 התפרסמו ידיעות ראשונות על כך שישראל פועלת מול ארה"ב ומדינות אירופה כדי לסייע למשטר בסודן.

תהליכים אלו יצרו את התשתית לקיומה של הזדמנות לקיום קשרים חשאיים ולאחרונה גם גלויים עם מדינות ערב הסוניות. אולם שלוש סיבות מסבירות את העיתוי הנוכחי: ראשית, מרבית מדינות ערב עסוקות בבעיות פנים הדורשות סיוע ישראלי ביטחוני, מודיעיני או בנגישות לארה"ב. שנית, מדינות ערב הבינו כי בסכסוך הישראלי-פלסטיני אין עם מי לדבר. במלים אחרות, לא רק הצד הישראלי המובל על ידי ממשלת ימין קיצונית אינו רוצה לקדם שלום, אלא גם הצד הפלסטיני, בשלהי שלטונו של אבו מאזן והפילוג בין הרשות לחמאס, אינו רוצה – וגם לא יכול – לקדם תהליך מדיני. הבנה זו הביאה להשלמה כי יש למצות את האפשרויות הגלומות במצב הנוכחי. ולבסוף, ייתכן כי אפקט הדומינו גם הוא שיחק תפקיד; דהיינו, כשם שהמהפכה בתוניסיה יצרה גל הדף במדינות ערביות אחרות, יתכן כי האומץ של שליט אחד לצאת החוצה השפיע גם על האחר. במלים אחרות, כאשר העמים הערביים טרודים בבעיות היום-יום, אולי פחות יתפנו לעסוק בהפרת הטאבו על מגע פומבי עם ישראל. עם-זאת, כל העוסקים במלאכה – פוליטיקאים בצד הערבי ואקדמאים משני צדי המתרס – תמימי דעים, כי כינון יחסים דיפלומטיים עם מדינות ערב יאלץ לחכות לפתרון – או להתקדמות משמעותית – בפתרון הסכסוך עם הפלסטינים. יכול להיות שהיגיון פחות תקף למדינות מוסלמיות באפריקה ובאסיה, אולם יש להמתין ולראות.

וכך, באופן אירוני ופרדוקסלי, האביב הערבי שהוביל לתוהו ובוהו בעולם הערבי, הוביל יחד עם גורמים אחרים לאביב ביחסיה של ישראל עם מדינות ערביות ומוסלמיות. חשוב להדגיש, כי כל ההתפתחות החיובית הזו לא הייתה פועל יוצא של מדיניות מתוכננת של ממשלת נתניהו, אלא של תהליכים אזוריים ועולמיים שלא הייתה לממשלה שום שליטה או השפעה עליהם. נתניהו יכול להתרברב כי השיג כל זאת מבלי שפירק את ההתנחלויות או וויתר על חלקים מארץ ישראל, אך לאמיתו של דבר הוא פשוט היה במקום הנכון ובזמן הנכון כדי לגרוף את ההון המדיני והפוליטי.